

УДК 343.132

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2025-4-10>**Романов Віталій Олександрович**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри спеціальних поліцейських дисциплін та базової

загальної підготовки

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-8569-5723

**РЕАЛІЗАЦІЯ ОBOB'ЯЗКУ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО НСРД В УКРАЇНІ:
АНАЛІЗ СТ. 253 КПК У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

У цій статті виконано ґрунтовний аналіз проблеми реалізації обов'язку повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД), передбаченого нормами кримінального процесуального права України. Розглянуто правову природу інституту повідомлення як важливого елементу системи гарантій захисту приватного життя та процесуальної справедливості; показано його роль у відновленні процесуальної рівноваги після проведення НСРД.

Проаналізовано національну судову практику, зокрема позиції Верховного Суду, які підкреслюють необхідність дотримання принципу своєчасного інформування, водночас допускаючи, що в окремих випадках порушення формалізованого порядку повідомлення не обов'язково призводить до неприйнятності зібраних доказів. Розглянуто також прецеденти Європейського суду з прав людини, які закріпили підхід «повідомлення плюс можливість оскарження» як базовий механізм захисту від неконтрольованого втручання у приватне життя та як гарантію ефективного судового нагляду.

Виконано порівняльний аналіз регулювання в Німеччині, Франції та Польщі, де поєднання судового контролю, встановлених термінів повідомлення та механізмів відшкодування створює ширший комплекс запобіжних заходів проти зловживань. У цих правових системах функціонують реальні інструменти відповідальності для посадових осіб, процедури автоматичного або судового повідомлення, а також дієві шляхи адміністративного і цивільного оскарження й відшкодування збитків.

Проведений порівняльний висновок свідчить, що українське регулювання є не досить ефективним: відсутність чітко встановленої відповідальності за неповідомлення, нечіткі процедури відстрочення та обмежений судовий контроль підвищують ризик формальної реалізації гарантій і ускладнюють доступ до справедливої компенсації для осіб, чий права було порушено.

На підставі аналізу обґрунтовано необхідність системних законодавчих змін, спрямованих на наближення національної процедури до європейських стандартів. Запропоновано ключові напрями реформ: визначити правові наслідки неповідомлення, запровадити дисциплінарну та адміністративну відповідальність для службовців, створити механізм автоматичного повідомлення через суд, чітко регламентувати підстави і строки відстрочення повідомлення з обов'язковою судовою перевіркою та забезпечити ефективну систему компенсації шкоди. Ці заходи сприятимуть підвищенню прозорості процедур НСРД і реальній гарантії захисту прав людини в кримінальному процесі.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, повідомлення особи, тимчасове обмеження конституційних прав особи, допустимість доказів, відшкодування шкоди, КПК України, судовий контроль.

Romanov V. O. Implementation of the notification obligation regarding covert investigative actions in Ukraine: analysis of article 253 of the Criminal Procedure Code in the light of European standards

This article provides a thorough analysis of the problem of implementing the duty to notify persons subjected to covert investigative (surveillance) measures as prescribed by the criminal procedure law of Ukraine. It examines the legal nature of the notification institution as a crucial element of the system of guarantees protecting private life and procedural fairness and demonstrates its role in restoring procedural equilibrium after intrusion into the individual sphere.

The study analyzes domestic case law, notably the Supreme Court's positions, which emphasize the need to observe the principle of timely notification while acknowledging that, in certain cases, breaches of formal notification procedures do not necessarily render collected evidence inadmissible. It also reviews European Court of Human Rights precedents that have enshrined the "notification plus the possibility to challenge" approach as a basic protection mechanism against uncontrolled intrusions into private life and as a guarantee of effective judicial oversight.

A comparative analysis of regulation in Germany, France, and Poland shows that the combination of judicial control, fixed notification deadlines, and compensation mechanisms creates a broader set of safeguards against abuse. In these legal systems there are concrete accountability instruments for officials, procedures for automatic or court-ordered notification, and effective avenues for administrative and civil redress and compensation.

The comparative conclusion indicates that Ukrainian regulation is insufficiently effective: the lack of clearly defined liability for failure to notify, unclear procedures for deferring notification, and limited judicial oversight increase the risk of purely formal compliance with guarantees and hinder access to fair compensation for persons whose rights have been violated.

Based on this analysis, the article substantiates the need for systemic legislative reforms aimed at aligning national procedure with European standards. Key reform directions are proposed: define legal consequences for failure to notify; introduce disciplinary and administrative liability for officials; create a mechanism for automatic court notification; clearly regulate grounds and time-limits for deferring notification with mandatory judicial review; and ensure an effective compensation system. These measures would enhance the transparency of covert investigative procedures and strengthen real guarantees for the protection of human rights in the criminal process.

Key words: *covert investigative actions, notification of individuals, Temporary restriction of constitutional rights of the individual, admissibility of evidence, compensation for harm, Criminal Procedure Code of Ukraine, judicial oversight.*

Вступ. Негласні слідчі (розшукові) дії – це процесуальні заходи, що здійснюються без відома особи та потенційно обмежують її конституційні права, зокрема втручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування і свободу спілкування [1, с. 138–142]. У зв'язку з високим ризиком необґрунтованого втручання у приватне життя проведення НСРД повинно супроводжуватися чіткими інституційними гарантіями – судовим контролем, визначенням розумних строків, прозорою процедурою повідомлення та забезпеченням можливості ефективного оскарження.

Відповідно до статті 253 Кримінального процесуального кодексу України особа, щодо якої проводилися НСРД, має бути письмово повідомлена слідчим або прокурором не пізніше ніж через один рік після завершення таких дій, але до моменту подання обвинувального акта до суду [2]. Водночас чинне законодавство не містить положень щодо юридичної відповідальності за неповідомлення, не деталізує процедури відстрочення повідомлення та не встановлює ефективного механізму судового контролю за дотриманням цього обов'язку [3, с. 168–172]. Такі прогалини спричиняють низку практичних проблем: відмову органів досудового розслідування від повідомлення

осіб, формальне обґрунтування причин відстрочення та відсутність перевірки їх законності, що безпосередньо впливає на рівень захисту прав людини у кримінальному провадженні [3, с. 165–170; 4].

Попри значну кількість наукових і практичних досліджень у сфері НСРД, в Україні досі не вирішено питання реального забезпечення виконання обов'язку повідомлення. Відсутність ефективних механізмів контролю та відповідальності за порушення норм статті 253 КПК України нівелює її гарантійну функцію та ускладнює реалізацію права особи на відновлення порушених прав, зокрема шляхом відшкодування шкоди. Метою статті є комплексний аналіз проблем реалізації положень статті 253 КПК України, виявлення причин нормативної та практичної неефективності, зіставлення української правозастосовної практики з європейськими стандартами, а також формулювання пропозицій щодо гармонізації національного кримінального процесуального законодавства з практикою ЄСПЛ та правовими системами держав – членів ЄС (Німеччина, Франція, Польща) [5].

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становить поєднання доктринального аналізу, компаративного підходу

та вивчення судової практики. Нормативну базу становлять положення Кримінального процесуального кодексу України [2], а також судова практика Верховного Суду, зокрема постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2019 у справі № 640/6847/15к [4], у якій сформульовано підходи до тлумачення обов'язку повідомлення та критерії допустимості доказів, здобутих у ході НСРД.

У межах компаративного аналізу розглянуто норми кримінального процесуального законодавства Німеччини (§ 101 StPO) [6], Франції (Code de procédure pénale) [7; 8] та Польщі (art. 237 Kodeks postępowania karnego) [9], які містять різні моделі повідомлення, судового контролю та компенсації.

Особливу увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини, що закріпила стандарт «повідомлення плюс можливість оскарження» як базовий елемент гарантій приватності (справи *Klass and Others v. Germany*; *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria*; *Szabó and Vissy v. Hungary*) [10; 11; 12].

Для комплексного висвітлення проблематики використано також міжнародні аналітичні звіти, доктринальні коментарі українських і зарубіжних науковців, а також матеріали стратегічних судових процесів. Це дозволило здійснити системну оцінку правових прогалин, визначити ризики формалізації гарантій та запропонувати шляхи вдосконалення українського кримінального процесу з урахуванням європейських підходів.

Результати. Стаття 253 КПК України закріплює обов'язок повідомлення особи про проведення щодо неї НСРД, однак не містить чітко визначених правових наслідків у разі порушення цього обов'язку. Така конструкція є прикладом імперативної норми без санкції, що ускладнює її практичне застосування та створює ризики для реалізації процесуальних гарантій особи [2].

Законодавець фактично делегував деталізацію механізму повідомлення на рівень правозастосування, залишивши відкритими питання щодо строків повідомлення, можливості їх відстрочення, підстав для винятків, а також форми та змісту самого повідомлення. Ці аспекти

не врегульовані ані у самій статті 253, ані в інших положеннях КПК, що призводить до неоднорідної практики досудового розслідування та судового контролю [2; 3, с. 168–172; 4].

У результаті сформувалася ситуація нормативної невизначеності, яка має кілька негативних наслідків:

- відсутність ефективних механізмів контролю: органи досудового розслідування можуть ухилятися від повідомлення або здійснювати його формально, без реального інформування особи про зміст і обсяг втручання в її приватне життя [3, с. 165–170];

- ризик порушення права на захист: особа, щодо якої проводилися НСРД, може не знати про це, а отже, не мати змоги оскаржити їх законність чи ініціювати перевірку допустимості отриманих доказів [3, с. 170–175];

- формальне виконання обов'язку повідомлення: на практиці трапляються ситуації, коли повідомлення особи про проведення НСРД здійснюється номінально, без змістового розкриття характеру та обсягу втручання. Такий підхід суперечить принципу добросовісності та нівелює гарантійну функцію повідомлення як елементу процесуального захисту [3, с. 161–164].

Таким чином, нормативна конструкція ст. 253 КПК України демонструє приклад декларативного підходу до процесуальних гарантій, який потребує як доктринального осмислення, так і законодавчого вдосконалення. Відсутність санкцій за порушення обов'язку повідомлення нівелює його значення як інструменту захисту прав особи, а розмитість формулювань ускладнює уніфікацію правозастосовної практики.

Аналіз практики свідчить про неоднозначність підходів. Велика Палата Верховного Суду в постанові у справі № 640/6847/15-к (16.10.2019) дійшла висновку, що неповідомлення не завжди є підставою для визнання доказів недопустимими, якщо НСРД були санкціоновані судом. Така позиція надає перевагу формальному наявному судовому дозволу над процесуальною гарантією повідомлення, що послаблює захисну функцію ст. 253. Водночас у презентаціях та рекомендаціях Верховного Суду 2023 р. звучить інша

думка: порушення процедури повідомлення може бути істотним і впливати на оцінку доказів. На рівні судів першої інстанції часто фіксується відсутність аналізу причин неповідомлення або формальне їх документування (наприклад, у справах різних районних судів, що розглядались у 2020–2022 рр.), що підтверджує системну проблему практичної реалізації [2; 3, с. 168–172; 4].

Рішення ЄСПЛ встановили базові принципи: а) законодавство, яке дозволяє таємне втручання, має бути доступним та передбачуваним; б) повинні існувати ефективні механізми судового контролю *ex ante* та *ex post*; в) *постфактум*-повідомлення і можливість оскарження є суттєвими для ефективного захисту прав.

У справі *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria* Суд констатував, що відсутність прозорих механізмів повідомлення і оскарження становить порушення ст. 8 Конвенції. У своїй практиці ЄСПЛ наголошує: критично важливим є існування ефективних гарантій проти масового та неконтрольованого нагляду, незалежно від того, чи довела конкретна особа факт перехоплення її даних. Адже головна проблема полягає у ризику довільного втручання, посиленого браком належного судового контролю [10; 11; 12].

Останні рішення 2023–2024 рр. продовжують цю лінію: ЄСПЛ акцентує увагу на технологічних викликах (збір метаданих, масове зберігання даних) і наполягає на тому, що норми про повідомлення мають бути ефективними й оперативними, а також поєднуватись із доступним механізмом компенсації (див. рішення та публікації 2023–2024 в HUDOC, огляди практики) [10; 11; 12].

Німеччина. §101 StPO та суміжні норми забезпечують обов'язкове повідомлення «невідкладно» після завершення НСРД і дають можливість судового оскарження; відсутність повідомлення в окремих випадках може призвести до визнання доказів недопустимими. Німецька модель характеризується сильним судовим наглядом та дисциплінарною відповідальністю за зловживання [6].

Франція. Судовий контроль *ex ante* (запит судді-інструктора) і *ex post* забезпечує проце-

дури перевірки законності НСРД; можливість адміністративного оскарження та компенсації у випадках порушень також доступна. Французька практика відрізняється високою роллю судді-контролера [7; 8].

Польща. Законодавство передбачає обов'язок повідомлення та чіткі строки; механізми оскарження і цивільне відшкодування роблять систему більш захищеною для особи, щодо якої застосовано НСРД. Польський досвід показує, що поєднання чітких процесуальних строків і можливостей цивільного позову підвищує стандарти захисту [9].

Ці моделі демонструють, що поєднання чітких строків, судового нагляду, процедур фіксації причин відстрочення і механізмів компенсації є ефективним інструментом для балансування інтересів слідства і прав людини.

Однією з найбільш проблемних сфер є питання допустимості доказів, здобутих внаслідок НСРД, у разі порушення обов'язку повідомлення. В українській практиці переважає позиція, що наявність судового дозволу є вагомим аргументом на користь допустимості доказів, навіть якщо повідомлення не здійснено [3, с. 170–175]. Однак ЄСПЛ дивиться ширше: він оцінює не лише формальну наявність дозволу, але й загальну систему гарантій, серед яких повідомлення та можливість оскаржити – це ключові інструменти *ex post* контролю. Відповідно, український підхід, який недооцінює наслідки неповідомлення, призводить до ризику визнання процедури недієвою у міжнародно-правовому вимірі [11; 12].

Європейські суди та національні практики гарантують можливість компенсації за незаконне втручання у приватне життя. Розміри і підходи варіюються, але ЄСПЛ у численних випадках надавав компенсації від кількох тисяч євро залежно від характеру порушення. В Україні цивільні позови про моральну шкоду часто ускладнені внаслідок відсутності доступу до доказової бази (містять охоронювану законом таємницю), формального підходу судів до встановлення причин неповідомлення і доказування неправомірності НСРД. Тому для забезпечення реальної справедливості потрібне процесуальне полегшення, наприклад, встановлення презумпції шкоди у разі дове-

дення факту неповідомлення або спеціальна адміністративна процедура для компенсації [1, с. 140].

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що положення статті 253 Кримінального процесуального кодексу України відіграє ключову роль у забезпеченні конституційних прав особи під час проведення НСРД. Водночас чинне нормативне регулювання виявляє низку концептуальних і процедурних недоліків, які знижують ефективність правозахисного потенціалу цього інституту.

Зокрема, недостатня визначеність правових наслідків у разі неповідомлення особи про проведення НСРД, відсутність чітко встановленої відповідальності посадових осіб, а також розмитість регулювання механізму відстрочення повідомлення фактично позбавляють особу ефективного інструменту відновлення її прав після втручання у приватне життя. Обмежений і непрозорий характер судового контролю підвищує ризики зловживань та знижує довіру до процесуальних гарантій.

Практика Європейського суду з прав людини наголошує, що повідомлення особи про проведення заходів та можливість їх оскарження становлять ядро захисту приватного життя. Це вимагає від національного законодавства не лише декларативного закріплення відповідного обов'язку, а і створення ефек-

тивних процедур його реалізації та механізмів відновлення порушених прав.

Порівняльний аналіз свідчить, що ефективне поєднання строків повідомлення, незалежного судового нагляду та дієвих механізмів відшкодування шкоди в державах із розвиненою практикою застосування НСРД сприяє зменшенню ризиків зловживань і підвищенню рівня захисту прав людини. Натомість українське регулювання позбавлене таких комплексних і взаємопов'язаних інструментів.

Для наближення національної практики до європейських стандартів необхідне впровадження системних змін, зокрема: визначення правових наслідків неповідомлення особи про НСРД; запровадження адміністративної та дисциплінарної відповідальності посадових осіб; створення механізму автоматичного повідомлення через незалежний орган; чітке регламентування підстав і граничних строків відстрочення з обов'язковою судовою перевіркою; а також запровадження доступних процедур компенсації завданої шкоди.

Реалізація таких реформ сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності у сфері застосування НСРД, зміцненню процесуальних гарантій, ефективному захисту права на приватність і відновленню довіри громадян до системи кримінального правосуддя.

Література

1. Ігнатюк О.В. Негласні слідчі (розшукові) дії: зарубіжний досвід. Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень ЄСПЛ : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 22 квіт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 138–142. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/8bf34de4-82d6-4ed3-8df8-079925ea04d2> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
3. Скрипник А.В., Тітко І.А. Пропорційність втручання та баланс публічних і приватних інтересів під час негласного збирання доказової інформації у кримінальному провадженні. Теорія і практика правознавства. 2024. № 26. С. 161–181. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.313485>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 р. у справі № 640/6847/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень № 85174578. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> (дата звернення: 19.10.2025).
5. Venice Commission. Ukraine: Law Reform. Explanatory Note to the Draft Criminal Procedure Code of Ukraine. Strasbourg : Council of Europe, June 2017. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)026-e) (дата звернення: 19.10.2025).
6. Strafprozessordnung (StPO). § 101. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_101.html (дата звернення: 19.10.2025).
7. Code de procédure pénale. France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154 (дата звернення: 19.10.2025).

8. Code de procédure pénale, annoté (éd. Dalloz). Paris : Dalloz, 2019. URL: <https://www.boutique-dalloz.fr/codes.html> (дата звернення: 19.10.2025).
9. Kodeks postępowania karnego (Poland). Art. 237. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16795264> (дата звернення: 19.10.2025).
10. European Court of Human Rights. Klass and Others v. Germany, App. No. 5029/71. Judgment of 6 Sept. 1978. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510> (дата звернення: 19.10.2025).
11. European Court of Human Rights. Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria, App. No. 62540/00. Judgment of 28 June 2007. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81323> (дата звернення: 19.10.2025).
12. European Court of Human Rights. Szabó and Vissy v. Hungary, App. No. 37138/14. Judgment of 12 Jan. 2016. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020> (дата звернення: 19.10.2025).
13. Fair Trials. ECHR: Evidence from illegal surveillance should not be used in criminal proceedings. Strategic Litigation, 15 Sept. 2020. URL: <https://www.fairtrials.org/articles/strategic-litigation/echr-evidence-from-illegal-surveillance-should-not-be-used-in-criminal-proceedings/> (дата звернення: 19.10.2025).

References

1. Ihnatiuk, O.V. (2016). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii: zarubizhnyi dosvid [Covert investigative actions: foreign experience]. In Kryminalno-pravova polityka Ukrainy u dyskursi rishen ESPR, Proceedings of the International scientific-practical online conference (Odessa, April 22, 2016), 138–142. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/items/8bf34de4-82d6-4ed3-8df8-079925ea04d2> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] (2012, April 13). Zakon Ukrainy No. 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
3. Skrypnyk, A.V., & Titko, I.A. (2024). Proportsiynist vtruchannia ta balans publicznykh i pryvatnykh interesiv pid chas nehlasnoho zbyrannia dokazovoi informatsii u kryminalnomu provadzhenni [Proportionality of interference and balance of public and private interests during covert evidence collection in criminal proceedings]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and Practice of Jurisprudence*, 26, 161–181. <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2024.26.313485> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2019, October 16). Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi No. 640/6847/15-k [Ruling of the Grand Chamber of the Supreme Court in case No. 640/6847/15-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578> [in Ukrainian].
5. Venice Commission (2017, June). Ukraine: Law Reform. Explanatory Note to the Draft Criminal Procedure Code of Ukraine. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)026-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)026-e) [in English].
6. Strafprozessordnung (StPO). § 101. Retrieved from: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_101.html [in German].
7. Code de procédure pénale. France [Criminal Procedure Code, France]. (n.d.). Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154 [in French].
8. Code de procédure pénale, annoté (éd. Dalloz) [Annotated Criminal Procedure Code, France]. (2019). Paris: Dalloz. Retrieved from: <https://www.boutique-dalloz.fr/codes.html> [in French].
9. Kodeks postępowania karnego (Poland). Art. 237. Retrieved from: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16795264> [in Polish].
10. European Court of Human Rights (1978, September 6). Klass and Others v. Germany, App. No. 5029/71. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510> [in English].
11. European Court of Human Rights (2016, January 12). Szabó and Vissy v. Hungary, App. No. 37138/14. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020> [in English].
12. European Court of Human Rights (2007, June 28). Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria, App. No. 62540/00. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81323> [in English].
13. Fair Trials (2020, September 15). ECHR: Evidence from illegal surveillance should not be used in criminal proceedings. Strategic Litigation. Retrieved from: <https://www.fairtrials.org/articles/strategic-litigation/echr-evidence-from-illegal-surveillance-should-not-be-used-in-criminal-proceedings/> [in English].

Дата надходження статті: 29.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025